

Hudi jami prihajamo do (fizičnega) dna

V rovu sv. Barbare doslej našli ostanke 1.420 žrtev

Tretji marec 2009 se je vsaj pri delu slovenske javnosti zapisal kot svojevrstna točka preloma glede odnosa do povojnih pobojev: prebitje pregrad v rovu sv. Barbare rudnika v Hudi jami in uzrtje žrtev, ki naj bi po naklepu storilcev večno ostale skrite, je pomenilo tudi prebitje zidu (hotene) nevednosti o obsegu in postopkih »industrije smrti«, ki je pospešeno delovala v prvih povojnih mesecih.

Pripoved Hude jame odtlej ni nikoli popolnoma potihnila, četudi je bila vzrok, da je za dolga leta zastalo tako rekoč celotno delo pri odkrivanju in preiskovanju prikritih morišč in grobišč – molk in ignoranca pristojnih oblastnih odločevalcev z neprikrito željo, da bi vse ostalo tako, kot je bilo pred marcem 2009, vendarle nista mogla trajati v nedogled in slednjič se bližamo točki, ko bo to množično morišče raziskano, njegove žrtve pa pokopane.

ŽRTVE DO 21. METRA

Ob osmi obletnici vstopa raziskovalcev k pobitim v rovu sv. Barbare je vladna komisija za reševanje vprašanja prikritih grobišč v ponedeljek, 6. marca, predstavila dosednji potek izkopavanja in izsledke arheološko-antropoloških raziskav. Kot je znano, so prvimi raziskavam leta 2009, v katerih je bilo najdenih 432 žrtev v vodoravnem jašku in 346 v prvih metrih navpičnega, sledila leta »mirovanja« in tudi propadanja jaška, ko je bila le zbrana volja za nadaljevanje izkopavanja, pa je bilo poleg sanacije jaška poprej treba rešiti še vprašanje pokopa teh 778 žrtev, neprimerno shranjenih v rovu. Pokopane so bile oktobra lani na grobnem polju pokopališča na Dobravi pri Mariboru.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ki je pristojno za Hudo jamo kot morišče, ki je že vpisano v poseben register pri tem ministrstvu, je omogočilo nadaljevanje izkopa v navpičnem jašku. Kot je dejal inž. Ivan Kenda, vodja rudarskih del, je bila do globine 12,5 metra narejena betonska zaščita, nato pa se je izkopavanje v zelo zahtevnih okoliščinah nadaljevalo. V povprečju jim uspe raziskati en globinski meter na teden. Trenutno so na 36. metru nekoliko poševnega rova; do dna, ki naj bi ga predvidoma dosegli junija, jih je predvidoma še 12 do 13. Gre za svojevrstno kopanje »v neznan«, saj se iz etažnih kart rudnika iz 30. let prejšnjega stoletja ne da kaj dosti razbrati, zahtevnost razmer pa terja, da tudi na dosednji globini vseh posmrtnih ostankov še niso iznesli, temveč so jih nekaj pustili na prehodih v horizontalne etaže. Odstranili jih bodo ob načrtovanem postopnem zasipavanju jaška do betonske zaščite.

Iz jaška je bilo doslej izneseno okoli 230 kubičnih metrov materiala (laporji, gline, kosí apnenca, lesena konstrukcija jaška, ki je še stala

Ker je večina posmrtnih ostankov zelo premešanih in v neanatomski legi, je njihova individualizacija nemogoča.

Foto: arhiv komisije za grobišča

v času pobojev) in posmrtni ostanki najmanj 632 nadaljnjih žrtev, kar pomeni, da je skupno število doslej odkritih žrtev vsaj 1.420.

Posmrtni ostanke so odkrili v vertikalni globini do 21 metra, nato pa ne več (v globini 17 metrov se je pojavil nasipni stožec iz ilovnatega materiala, ki po štirih metrih popolnoma zapolni jašek). Za naprej ni mogoče predvidevati, kako bo. Ali so prve žrtve padale na dno jaška in so bile nato zasute? Na odgovor na to vprašanje bo treba počakati do konca del.

NEMOGOČA INDIVIDUALIZACIJA ŽRTEV

Kot je dejal Uroš Košir iz raziskovalne skupine, ki je zadolžena za arheološka in antropološka dela, je večina posmrtnih ostankov zelo premešanih in v neanatomski legi, kar je posledica posedanja ob procesu razkranjanja in rušenja lesene konstrukcije jaška. Individualizacija posmrtnih ostankov je zato popolnoma nemogoča. Gostota posmrtnih ostankov se je z globino spreminjala: v metrih režnjih so našli največ 170 in najmanj 7 žrtev.

In kaj pokažejo prve antropološke analize, ki jih opravlja dr. Petra Leben Seljak? Pri moriščih, kjer so posmrtni ostanki tako pomešani, je edina metoda za ugotavljanje njihovega števila ločevanje kosti po tipu. Na podlagi najdenih in pregledanih kolčnic in stegenic (največ je bilo doslej najdenih desnih stegenic, ki jih bodo izločili, označili in izmerili ter shranili v kostnici v Škofji Loki za potrebe morebitne prihodnje identifikacije) je mogoče sklepati o najmanj 632 žrtvah, med katerimi so vse razen ene moškega spola; večina je v starostni skupini od 20 do 40 let, okoli osem odstotkov jih je v starosti od 18 do 20 let, med najdenimi pa ni nobenega otroka ali mlajšega od 17 let. Vzrok smrti je težko določiti: le pri nekaterih ohranjenih lobanjah so našli sledi strelnih ran. Ker je bila v jašku najdena aktivirana, a ne sprožena ročna bomba, je dopuščena možnost, da so nekatere žrtve lahko tudi žive metali v jašek, potem pa povzročili eksplozijo.

NAJDENI PREDMETI

Raziskovalci so seveda pozorni tudi na vsak predmet v jašku. Tako so po

besedah Uroša Koširja našli nekaj osebnih predmetov (beležnica, ki jo preiskujejo kriminalisti, zobne proteze, stekleno oko, žepni robček, ogledalo, žepna ura, nekaj nabožnih predmetov, kot so rožni venci in svetinjice, najdene v žepih oblačil, ena tudi všita), dele vojaške opreme (čutarice, sponke opasačev italijanskega, nemškega, hrvaškega porekla), prevladujejo pa oblačila (volnene nogavice, deli uniform, gumbi, pasovi, pleten brezrokavnik, kravata, deli srajc – ena z ohranjeno etiketo proizvajalca Impero in ljubljanskega trgovca s tekstilom Karla Preloga).

Razmerje med najdenimi oblačili in posmrtnimi ostanki v preiskanih metrih režnjih ni enakomerno, kar daje slutiti, da so del žrtev pred usmrtnitvijo slekli ter ločeno v jašek vrgli oblačila in ljudi.

Določanje narodnosti na podlagi oblačil sicer ni najbolj zanesljiva metoda, a vendarle kaže neko splošno sliko: večinoma gre za pripadnike oborožene sile NDH, med katerimi so tudi Slovenci (za izkopane v prvih metrih jaška pa velja, da je med njimi zelo verjetno več Slovencev).

Med predmeti, povezanimi s samimi poboji, velja omeniti okoli sto žic za povezovanje (večinoma izolirane električne žice, nekaj tudi telefonskih kablov), kar pomeni, da večina žrtev ni bila zvezana. Našli so tudi zelo malo izstreljenih krogel oziroma tulcev.

Kakšni so načrti komisije za grobišča za rov sv. Barbare po dokončanem izkopu in prekopu posmrtnih ostankov iz tega jaška (druga dva sta brez žrtev)? Dr. Jože Dežman govori o ureditvi muzeja in predstavitvi dejanskega stanja. Jašek je infrastrukturno opremljen (odvodnjavanje, zračenje, elektrika), 15-metrski zaščita omogoča ureditev jaška *in situ*, ko bo izprazen prostor, ki zdaj služi za kostnico, bo tam mogoče urediti primerno predstavitve, v nekdanji strojnici bi bilo smiselno urediti spominsko obeležje, kapelo ...

A to je novo poglavje pripovedi Hude jame, ki bo brez dvoma znova predmet živahne razprave. Ko v Hudi jami prihajamo do fizičnega dna, je namreč jasno, da bo še nekaj časa trajalo, da ji bomo prišli tudi do pomenskega dna. ■

BOGOMIR ŠTEFANIČ